

سابقه تاریخی حکومت نظامی

- ۴ -

در شماره های قبلی مبنای قانونی حکومت نظامی و قوانین موضوعه در دوران گذشته را شرح و توضیح دادیم و عین مواد مصوب را هم درج نمودیم. در بعضی از شهرهای ایران بطوراستثناء گاهی حکومت نظامی نیز برقرار میشد از جمله در فاصله جنگ بین الملل ۱۹۱۴ و ۱۹۱۸ در موقعی که موضوع مهاجرت در طهران پیش آمد و عده از وکلای مجلس و افراد حزب دموکرات و اعتدال طهران را ترك و رهسپار قم و اصفهان و کرمانشاهان شدند در کرمانشاهان حکومت نظامی موقتاً برقرار گردید.

با مراجعه بکتاب « ایران در جنگ بزرگ ۱۹۱۴ و ۱۹۱۸ در صفحه ۳۰۸ کتاب مزبور چنین نوشته شده است :

« دو روز پس از ورود آقای طباطبائی بکرمانشاهان اعضاء کمیته دفاع ملی که سابقاً بکرمانشاهان ورود کرده بودند مجلسی مرکب از نمایندگان مجلس شورای ملی و رؤسای مهاجرین در منزل معظم الیه تشکیل داده پس از دو جلسه مشاوره و مذاکره آقای نظام السلطنه را برای ریاست قوه مجریه انتخاب نموده و آقایان ذیل را بعضویت کابینه تعیین کردند :

رئیس قوه مجریه و نظام	آقای نظام السلطنه
خارج	آقای سالار معظم
مالیه	آقای میرزا محمد علی خان کلوپ
داخله	آقای سلیمان میرزا
معارف	آقای حاج اسمعیل دشتی
پست و تلگراف	آقای وحید الملک یا ادیب السلطنه
عدلیه	آقای سید عبدالمهدی

ولی بواسطه نزدیک شدن قوای روس علناً معرفی نشدند و بعد تغییراتی در صورت فوق داده شد و سه روز قبل از حرکت آقای اقبال الدوله والی کرمانشاه بحکم آقای نظام السلطنه در کرمانشاه حکومت نظامی اعلام و ریاست آن بعهده مآثر سید حسین خان صاحب منصب ژاندارم مفوض گردید و انحلال حکومت نظامی نیز صادر شد.

* * *

بعد از دوازده سالی که از مشروطیت گذشت بدورانی میرسیم که بسیاری از امور

سابقه تاریخی حکومت نظامی

مورد ابتلاء جامعه و مردم از قبیل امور بلدی ، تنظیفات ، منع احتکار ارزاق عمومی ، اجتناب از منهیات شرعیه ، رعایت شرائط حفظ الصحه و بسیاری از امور دیگر در برقراری حکومت نظامی تذکر داده شد و متخلفین را احياناً مورد تعقیب قرار میدادند و دستورهای ادارات نظمی و بلدی و مجلس حفظ الصحه دولتی را بعنوان احکام قلمداد و تخلف از هر یک از آن دستورها را قابل مجازات دانسته اند.

تفصیل قضیه بقرار ذیل است :

در تاریخ رمضان ۱۳۳۶ (مطابق ۲۹ جوزا ۱۲۹۷) در زمان ریاست وزرائی آقای صمصام السلطنه که غلام حسین بختیاری (سردار محتشم) حاکم نظامی بوده و اعضاء کابینه صمصام السلطنه بقرار تفصیل ذیل تعیین شده بودند :

رئیس الوزراء و وزیر داخله	صمصام السلطنه
وزیر مشاور	مستشار الدوله
وزیر عدلیه	ممتاز الدوله
وزیر مالیه	حکیم الملک
وزیر معارف	ممتاز الملک
وزیر امور خارجه	مشار السلطنه
وزیر جنگ	سردار محتشم
وزیر فوائد عامه و تجارت	میرزا حسین خان
وزیر پست و تلگرافات	نصر الملک

حکومت نظامی در طهران و اطراف آن تا چهار فرسخ برقرار و اعلانی بشرح ذیل بامضاء حاکم نظامی (سردار محتشم) صادر میشود :

یکشنبه ۲۷ رمضان ۱۳۳۶ مطابق ۱۶ سرطان ۱۲۹۷

اعلان حکومت نظامی :

نظر باینکه اولاً اغتشاش و اخلال در شهر روز بروز در تزايد بوده و دستجات مفسده جو با تحریک مفسدین آشوب طلب در اخلال امنیت و آسایش عمومی اقدامات سری خود را علنی نموده انتظامات را بکلی تهدید می نمایند .

ثانیاً - شیوع امراض مسریه و لزوم جلوگیری از هر چیزی که مغل ترتیبات حفظ الصحه تواند بود و ضرورت تنظیفات بلدی .

ثالثاً - بی مبالاتی روز افزون بعضی از ساکنین پای تخت در رعایت منهیات شرعیه .

رابعاً - لزوم جلوگیری از احتکار بقسمی که حمل و نقل و جمع آوری و خرید و فروش ارزاق بطریق عادلانه جریان پیدا کند که همه ملاحظات فوق بلخاصه برای تأمین رفاه و حفظ طبقات بی بضاعت نهایت ضرورت را پیدا کرده است .

هیئت وزراء در تاریخ ۱۵ رمضان ۱۳۳۶ بر حسب اجازه بندگان اعلیحضرت

سابقه تاریخی حکومت نظامی

اقدس همایونی خلدالله ملکه و سلطانہ مطابق قانون مصوب ۲۲ رجب ۱۳۲۹ تصویب نمودند که حکومت نظامی در شهر پای تخت و اطراف آن تا چهار فرسخ برقرار باشد.

بموجب تصویب نامۀ فوق مطابق قانون مزبور این جانب بسمت حاکم نظامی که موقهٔ ضمیمهٔ وزارت جنگ میشود مسئولیت این خدمت را بر عهده گرفته از عموم اهالی پای تخت که طالب رفاه و آسایش و مخالف هر نوع اقدامات آشوب طلبانه هستند. متمنی و متوقع هستم که در ایفای وظیفهٔ مزبور و اجرای مواد ذیل همه نوع همراهی و مساعدت را با این جانب بنمایند:

- ۱ - از وقتی که اعلان حکومت نظامی میشود مسائلی که راجع بامنیت و آسایش عمومی است بوسیلهٔ وزارت جنگ بموقع اجرا گذارده میشود.
- ۲ - تقصیرات و اقداماتی برضد امنیت و آسایش عمومی است در محاکم نظامی که موقهٔ تشکیل میشود بسرعت رسیدگی خواهد شد.
- ۳ - حکام محاکم نظامی منحصرآ از اهل نظام خواهند بود.
- ۴ - اشخاصی که عملاً مخل امنیت و آسایش عمومی میشوند و خیانت آنها مدلل شود محکوم بقتل خواهند بود.
- ۵ - اشخاصی که مظنون بمخالفت با دولت و امنیت و آسایش عمومی میشوند قوه مجریه حق توقیف و استیطاق آنها را خواهد داشت هر گاه سوء ظن بکلی رفع نشود شخص مظنون در توقیف باقی و بعد از اختتام حکومت نظامی بعدلیه تسلیم خواهد شد.
- ۶ - هیئت حاکمه محاکم نظامی میتوانند بترتیبی که قانون معین کرده است از مقام سلطنت عظمی تخفیف مجازات را تقاضا نمایند.
- ۷ - منازلی که طرف سوء ظن واقع خواهند شد در صورت مقاومت و مخالفت جبراً مأمورین میتوانند داخل شده مقاوم را قهراً دستگیر و به محاکم نظامی تسلیم نمایند.
- ۸ - مطبوعات کلاً در تحت نظر حکومت نظامی خواهند بود.
- ۹ - اجتماعات در مدت حکومت نظامی ممنوع است مگر با اطلاع و اجازه ادارهٔ نظمیه.
- ۱۰ - حمل اسلحه از هر قبیل اکیداً ممنوع است جز برای مأمورین دولتی که مراقب حفظ انتظام هستند.
- ۱۱ - اهالی در تکلیف کلیه راجع بامنیت و انتظام شهر و اجتناب از منتهیات شرعیه تابع مقرراتی خواهند بود که اداره نظمیه منتشر میکند.
- ۱۲ - راجع بتنظیفات و رعایت شرایط حفظ الصحه و منع احتکار ارزاق مدلول احکام بلدییه و مقررات حفظ الصحه دولتی لازم الاجرا خواهد بود.
- ۱۳ - هر گونه مخالفت و ضدیت با مواد مقررات فوق و احکامی که از طرف اداره نظمیه و بلدییه و مجلس حفظ الصحه دولتی اعلان میشود قویاً تعقیب و تحت محاکمه و مجازات خواهند بود.

سابقه تاریخی حکومت نظامی

۱۴ - حکومت نظامی از یکساعت از شب یکشنبه ۲۷ رمضان شروع با اجرا خواهد شد.

غلام حسین بختیاری - سردار محتشم

اعضاء و تشکیلات محکمه نظامی : بطوریکه از جراید یومیه آن عصر استفاده میشود اعضاء محکمه نظامی و تشکیلات آن بشرح زیر تعیین شده بودند :

آقای مدحت الممالک سردار مسعود رئیس محاکمات عسکریه - رئیس محکمه نظامی

عضو محکمه	ژنرال حمزه خان
نماینده اداره قزاقخانه	محمد صادق خان امیرتومان
» » امنیه	ماژر نصرالله خان
» » نظمیہ	میرزا عبدالله خان کاپیتان
مدافع	سالار معتضد
رئیس اجرای محکمه	سالار صدیق
مستنطق محکمه نظامی	میرزا حسین خان

مطالبی که از نقطه نظر قضائی قابل بحث و تفسیر است این است که با ملاحظه قانون حکومت نظامی مصوب رجب ۱۳۲۹ باید دید آیا تمام مقرراتی که اعلان فوق دربر دارد قابل انطباق و استناد و بالاخره قابل اجرا بوده است یا نه ؟

از مقررات موضوعه در قانون مزبور چنان نتایجی که اعلان حکومت نظامی آن زمان که باتکاء قانون نامبرده صادر شده میتوان از آن استفاده کرد یا نه .

موضوع عفو و بخشودگی و تخفیف مجازات که بهیئت حاکمه محاکم نظامی تفویض شده با استفاده از چه اصولی در آن تاریخ بوده است ؟

بالاخره طرز محاکمه و رسیدگی و صلاحیت و حل اختلاف در صلاحیت و سایر عناوینی که قوانین اصول تشکیلات دادگستری یا سایر سازمان های غیر دادگستری که بکار کیفی رسیدگی میکردند و در آن تاریخ بچه نحو بوده است ؟

آیا محاکم و محاکمه یک درجه بوده و محاکم تجدید نظر و احياناً رسیدگی تمیزی هم صورتی داشته است یا خیر ؟

باتوجه بماده یک قانون حکومت نظامی مصوب ۲۷ سرطان ۱۳۲۹ که مینویسد :

« از وقتی که اعلان حکومت نظامی شود اموری که راجع بامنیت و آسایش عمومی است با تصویب هیئت وزراء بتوسط وزارت جنگ اجرا خواهد شد . »

برقرار کنندگان حکومت نظامی در تاریخ مزبور که حکومت نظامی در طهران

سابقه تاریخی حکومت نظامی

تاشعاع چهارفرسخ مستقر گردیده از عبارت (اموریکه راجع بامنیت وآسایش عمومی است) خواسته‌اند کلیه امور محتاج الیه آن زمان را از نظام اجتماعی، امور شهرداری - امور ارزاق - بهداشتی را بعهده مجریان حکومت نظامی بگذارند تا متخلفین طبق مقررات آن قانون تحت تعقیب و مجازات واقع شوند.

در صورتیکه چنین استفاده وسیعی را شاید واضعین قانون مزبور در نظر نداشته‌اند چه آنکه آسایش عمومی با توجه بغير عادی بودن وضعیت اجتماعی در مورد لزوم برقراری حکومت نظامی مربوط است باختلال امنیت و غیر عادی بودن اوضاع سیاسی و موقعیت قضائی روز والا ممکن است تحت عنوان آسایش عمومی همه امور وابسته بادارات دیگر از قبیل امور فرهنگ، امور فوائد عامه، امور معادن و از این قبیل کارها را هم در زمینه آسایش عمومی قلمداد نموده و تخلفات وابسته بهریک را بمحاکم نظامی محول ساخت.

در هر حال با تعریفی که از حکومت نظامی شده و تذکر دادیم که: «حکومت نظامی عبارت از اقدام قانونی برای حمایت تمام یا جزئی از قلمرو کشور در صورت خطر قریب الوقوع که از جنگی خارجی یا شورش مسلحانه ناشی شده باشد» با استفاده از جمله فوق برای کارهای اجتماعی عناوین مورد استناد باید مطابقت پیدا کند در هر حال تا اندازه مجریان حکومت نظامی را در آن زمان نمی‌توان مورد مؤاخذه قانونی قرارداد زیرا تعریف قاطعی قانون گذار از آسایش عمومی نکرده و توجیه قانونی بعمل نیامده تا ملاکی در دست مجریان باشد و چنین استنباطی با توجه بموقع و زمان خود تا اندازه قابل تحمل و قبول میباشد.

این است که استفاده از مقررات حکومت نظامی برای سر و صورت دادن بکار ارزاق عمومی و جلوگیری از احتکار یا رعایت حفظ الصحه و تنظیمات شهری را میتوان در زمان و شرائط خاص در عداد متفرعات و یا از مصادیق آسایش عمومی بحساب آورد با توجه بهجریان تاریخی آن زمان مطالب مورد ابتلای عمومی عبارت بوده است از:

مانعت از احتکار و ضرورت تدارک ارزاق عمومی.

انجام دستورهای بهداشتی بعلت بروز امراض نظیر انفلوانزا یا سایر امراض که در نتیجه جنگ و مجاعه و فقر حاصل شده.

وبالاخره اغتشاشات محلی و ناامنیها و افکاری که در دنباله مهاجرت و ازبین رفتن و متلاشی شدن احزاب سیاسی آنزمان پیش آمده است: این مسائل در اعلان حکومت نظامی بعنوان حفظ امنیت و آسایش عمومی گنجانده شده و در موقع وزمان خود هم شایسته توجه بوده است.

موضوع دیگری که توضیح در اطراف آن ضروری بنظر میرسد عفو و تخفیف مجازات است.

سابقه تاریخی حکومت نظامی

در قانون حکومت نظامی مصوب ۲۷ سرطان ۱۳۲۹ اساساً طبق ماده نهم قانون گذار نسبت بمستخدمین دولت و کسانی که متصدی امور دولتی هستند تخفیف مجازات را بهیچ وجه جائز ندانسته و از این قرار معلوم میشود که نسبت باشخاص فوق باید مجازاتهای آنان ساری و جاری باشد ولی نسبت باشخاص دیگر بطوریکه ماده ۶ حاکی است اجازه داده است هیئت حاکمه محاکم نظامی تخفیف مجازات مقصر را بتوسط وزراء مسئول از مقام ریاست سلطنت بخواهند.

در این اصل معلوم است که قبل از محاکمه یا در حین محاکمه هیئت حاکمه محاکم نظامی نمی توانند چنین تقاضائی را قبلاً بنمایند چه بسا ممکن است در جریان کار قضیه متهمی بیرائت متهمی گردد پس معلوم میشود تخفیفی که در این مورد قانون بهیئت حاکمه داده است که بتوسط وزیر مسئول از مقام نیابت سلطنت استدعا نماید همان امری است که امروزه کمیسیونهای عفو و بخشودگی دادگستری مقدمات امر را تهیه دیده و با پیشنهاد وزیر دادگستری وتصویب نخست وزیر از مقام سلطنت بموجب ماده ۵۵ قانون مجازات عمومی درخواست نماید.

بنا بر این کیفیات مخففه مذکور در ماده ۴۴ - ۴۵ و ۴۵ مکرر قانون مجازات عمومی در این جا مورد نظر قانون گذار نبوده که قاضی در جریان محاکمه بتواند از آن اوضاع و احوال استحقاق تخفیف را استنباط و در حکم بدان استناد کرده و تخفیف لازم را بدهد.

بلکه بعد از صدور حکم و ضمن اجرا ممکن است علل و اسبابی موجبات تشکیل جلسه اداری محاکم نظامی را فراهم نموده و با رسیدگی های اداری چنانچه تخفیف را جائز شمردند این حق را بمنصبه ظهور برسانند.

مطلب دیگری که در قانون فوق الذکر روشن نیست قوانین مجازاتی است که معلوم نیست در آن تاریخ بچه قوانینی در مورد تعیین مجازات استناد میکردند زیرا احکامی در دست نیست تا استفاده متصدیان محاکم نظامی را بتوان روشن کرد ولی جستگریخته از حکمی که در مورد مسئولین کمیته مجازات خلاصه آن در دست است تا اندازه ای میتوان مناط رسیدگی را تشخیص داد.

در این قانون مجازات اعدام را بطوریکه ماده ۴ حکایت دارد صریحاً قانون در مورد اشخاصی که عملاً برضد دولت مشروطه و امنیت وآسایش عمومی اقدام و خیانت آنها مدلل شود اجازه داده ولی سایر متخلفین را فقط بذکر کلمه مجازات و سیاست اکتفا نموده است.

در تاریخ ۲۷ شهرشوال ۱۳۳۶ که وثوق الدوله رئیس الوزراء شد ادامه حکومت نظامی را ضروری دانسته و قبل از اینکه رسماً حاکم نظامی تعیین شود شخصاً ریاست عالیه حکومت نظامی را بعهده گرفت تا اینکه بعداً آقای سردار همایون بسمت حاکم نظامی تعیین شد.

سابقه تاریخی حکومت نظامی

موضوعاتی که بقای حکومت نظامی را ایجاب کرد سوای ناامنی راهها و اغتشاشات محلی عبارت بودند از اوضاع و احوالی که کمیته مجازات از آن تاریخ با ترور علنی عمدهای در طهران از قبیل قتل میرزا اسمعیل خان رئیس انبار - میرزا محسن - متین السلطنه مدیر روزنامه عصر جدید پیش آمده که با کشتن آنها مبادرت بصدور بیانیه‌ها و مانیفست‌ها نموده و علناً اقدامات تروریستی را جنبه‌های اساسی کار خود جلوه داده‌اند.

خلاصه این وضعیت که باعث تزلزل خاطر و تشویش و اضطراب گردیده بود ناگزیر دوره حکومت نظامی ادامه پیدا کرد :

هیئت وزیران در آن تاریخ عبارت بودند :	
رئیس‌الوزراء و وزیر داخله	وثوق‌الدوله
وزیر امور خارجه	مشارالملک
وزیر عدلیه	نصرت‌الدوله
وزیر تجارت و فوائد عامه	دبیرالملک
کفیل وزارت جنگ	سردارهایون
کفیل پست و تلگراف	محاسب‌الممالک

از جمله احکامی که از دادگاه فوق‌العاده صادر شده حکمی است که در اثر دستگیری اعضای کمیته مجازات بعد از محاکمه صادر شده است خلاصه مجازات‌های تعیین شده بشرح ذیل است :

۱ - منشی‌زاده و ابوالفتح زاده را محکوم به تبعید و حبس مقید و غیردائم در مدت ۱۵ سال

۲ - رشیدالسلطان و حسین معروف به لله محکوم باعدام

۳ - عمادالکتاب و میرزا علی اکبرخان ارداقی هر کدام به پنج سال حبس محکوم

شدند .

حکم دیگری که از محکمه نظامی صادر شده بطوریکه روزنامه رعد در ۴ ذی‌حجه‌الحرم ۱۳۳۷ مطابق ۸ سنبله می‌نویسد : حکمی است که در مورد ماشاءالله خان و پهلوان رضا صادر گردیده و خلاصه خبر مزبور این است

« بر حسب امر مقام ریاست وزراء دیوان حرب با حضور چند نفر از صاحب - منصبان ارشد ژاندارمری از قبیل مائر علی خان - مائر کیوان و غیره تخت ریاست کلنل کروپ در باغشاه تشکیل یافته و خلاصه ماشاءالله خان را محاکمه نموده و پهلوان رضارا هم استنطاق و محاکمه نموده است جمعه برج سنبله محاکمه آنها خاتمه و محکمه نظام باعدام این دونفر جانی شرور رأی میدهد محکمه‌را رئیس اداره ژاندارمری بلحاظ بمقام ریاست وزراء رسانیده مقرر شد صبح روز شنبه بموقع اجرا بگذارند

ضمناً بیانیه رئیس‌الوزراء وقت که از کتاب ایران در جنگ بزرگ اقتباس شده و مربوط بموقعیت حکومت نظامی در آن زمان است عیناً درج میکنیم :

« نظر باینکه بملاحظه تعزیه‌داری و احترام ماه محرم دستورالعمل‌هایی بداره
نظمیه داده شده بود که در اجرای مواد حکومت نظامی و مخالفت از اجتماعات و عبور
و مرور بعد از ساعات معینه در شب تا اندازه مسامحه و ارفاق کنند که اشکالی در ادای
مراسم تعزیه‌داری تولید نشده باشد متأسفانه عناصر مختلف شهری این مدارای دولت را
سوء استعمال نموده و اجتماعات بعنوان حزب و فرقه دائم در تزیید بوده و وسیله تولید
اختلاف و نفاق و نشریات فسادآمیز و اعاده هرج و مرج و بی‌ترتیبی امور میشوند

نظر باینکه اولیای دولت باعطف نظر و توجه بوضعیات عمومی از حیث سیاست
خارجی و داخلی لزوم وحدت نظر و جلوگیری از هر قسم تشتت و اختلافی را واجب
و برای موقعیت امروزه این رویه را مسئله حیاتی و اولین قدم پیشرفت مقاصد بزرگ
پولیتیکی میدانند لذا بداره نظمیه اوامر لازمه صادر گردید در اجرای مواد حکومت نظامی
با کمال دقت مراقبت نموده و بموجب این بیان نامه خاطر اهالی را مستحضر میداریم که
در رعایت قانون نظامی و مقررات آن نهایت سعی و اهتمام را بنمایند و پاره اقدامات را
ترك نموده پیرامون فساد نگردند زیرا که مسئولیت دولت مخصوصاً در این موقع مهم
مستلزم جلوگیری و سیاست سخت قوی خواهد بود: وثوق‌الدوله «

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی